

مروری بر فرصت‌ها و چالش‌های حضور ایران در بریکس

عنوان گزارش: مروری بر فرصت‌ها و چالش‌های حضور ایران در بریکس

کلمات کلیدی: بریکس، اقتصاد دیجیتال، سیستم پرداخت نوین، همکاری‌های بین‌المللی، بانک توسعه بریکس

تهیه‌کننده: متین سادات برقی

ناظر علمی: نجلا محقق

گروه پژوهشی: اقتصاد دیجیتال

سال انتشار: ۱۴۰۳

حقوق معنوی این اثر متعلق به پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات است و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.

چکیده

ظهور بریکس باعث ایجاد فرصت‌ها و تهدیدهایی در کشورهای جهان و به خصوص کشورهای همسو و دارای تعامل با این مجموعه می‌شود. با توجه به عضویت ایران در بریکس از ابتدای ژانویه ۲۰۲۳، شناسایی فرصت‌های بالقوه اقتصادی و به‌ویژه در حوزه اقتصاد دیجیتال و شناخت راهبردها و اقداماتی که به تحقق آن کمک می‌کند از اهمیت بسیاری برخوردار می‌گردد. گزارش حاضر با هدف شناسایی این فرصت‌ها، راهبردها و اقدامات متناسب، شکل گرفته است. روش تحقیق، مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است که به مرور و تحلیل گزارش‌های داخلی و بین‌المللی می‌پردازد. در این گزارش ضمن شناسایی و تحلیل فرصت‌های ورود ایران به بریکس شامل استفاده از بانک توسعه بریکس، سیستم پرداخت نوین و جایگزین سوئیفت، مراکز مهم اقتصاد دیجیتال و نوآوری دیجیتال در بریکس، چالش‌های موجود درون این گروه بررسی می‌گردد تا تصویر روشنی از پیامدها و فرصت‌های پیوستن به آن گروه به دست آید. بر پایه فرصت‌ها و چالش‌های موجود، راهبردها و اقدامات کلان جهت بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصاد دیجیتال در بریکس ارائه می‌گردد.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱ معرفی بریکس، اهمیت آن در اقتصاد جهانی و وضعیت اقتصاد دیجیتال در آن	۲
۲ فرصت‌های پیوستن به بریکس	۶
۳ چالش‌های پیشروی بریکس	۱۴
۴ زمینه همکاری‌های دیجیتال در بریکس	۱۹
۵ جمع بندی و ارائه پیشنهادات	۲۱
۶ مراجع	۲۳

مقدمه

بریکس یک گروه بین‌المللی به رهبری قدرت‌های اقتصادی نوظهوری شامل برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی است که به تازگی چهار کشور ایران، مصر، امارات و اتیوپی به آن ملحق شده‌اند. در سند استراتژی مشارکت اقتصادی بریکس به موضوع اقتصاد دیجیتال توجه ویژه‌ای شده است. از آنجاکه این کشورها در سطح یکسانی از توسعه دیجیتالی نیستند، نیاز به تمرکز بر کاهش شکاف دیجیتال و اطمینان از مزایای مشترک دیجیتالی شدن وجود دارد.

سؤالی که مطرح می‌شود این است که چه فرصت‌های بالقوه‌ای در انتظار ایران است و در حوزه اقتصاد و علی‌الخصوص اقتصاد دیجیتال، ایران چگونه می‌تواند از فرصت عضویت ایجادشده در این گروه جهت ارتقای منافع اقتصادی خود بهره‌برداری کند. پیوستن به نهادی که چشم‌انداز ایجاد سامانه پرداخت نوین، ارز مشترک و سیستم جایگزین سوئیفت را دارد از جمله مزایای مهم عضویت در این گروه برای ایران است اما این گروه در درون خود دارای مشکلاتی است که رسیدن به چشم‌اندازها را مشکل می‌سازد. به سرانجام رساندن موضوع کریدور شمال جنوب، استفاده از دستورالعمل‌های بریکس به جای سیاست تنظیم بازار سنتی و مداخله قیمتی، تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی از طریق بانک توسعه جدید بریکس، کاهش شکاف دیجیتال و شبکه‌سازی میان اکوسیستم نوآوری بریکس از مهم‌ترین دستاوردهایی است که می‌توان با عضویت در بریکس به آن‌ها دست یافت.

این گزارش با معرفی کلی از بریکس، اهمیت آن در اقتصاد جهانی و وضعیت اقتصاد دیجیتال در این کشورها آغاز می‌گردد. فرصت‌های ورود ایران به بریکس شامل استفاده از بانک توسعه بریکس، سیستم پرداخت نوین و جایگزین سوئیفت، مراکز مهم اقتصاد دیجیتال و نوآوری در بریکس و ... بررسی خواهد شد. همچنین چالش‌های درون این گروه بررسی خواهد گردید تا تصویر روشنی از پیامدها و فرصت‌های پیوستن به آن گروه به دست آید. در بخش بعد، چگونگی تقویت همکاری‌های دیجیتال در بریکس بررسی می‌گردد. با بررسی تمام جوانب، در انتها راهبردهایی در زمینه توسعه اقتصادی و فرصت‌های اقتصاد دیجیتال ارائه می‌گردد.

۱ معرفی بریکس، اهمیت آن در اقتصاد جهانی و وضعیت اقتصاد دیجیتال در آن

بریکس (BRICS) نام گروهی از کشورها به رهبری قدرتهای اقتصادی نوظهور است و این نام از به هم پیوستن حروف اول نام انگلیسی آن کشورها یعنی برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی ساخته شده است. در ابتدا نام این گروه بریک نام داشت اما پس از پیوستن آفریقای جنوبی، به بریکس تغییر نام یافت. از سال ۲۰۰۹، دولت‌های کشورهای بریکس سالانه، جلسات و نشست‌های رسمی تشکیل داده‌اند. در ۲۴ اوت ۲۰۲۳، مقرر شد که از ۱ ژانویه ۲۰۲۴، شش کشور آرژانتین، اتیوپی، امارات متحده عربی، ایران، عربستان سعودی و مصر به جمع این گروه اضافه شوند که به بریکس پلاس معروف شده است. با این حال، دولت آرژانتین با ارسال نامه‌ای به رهبران کشورهای عضو بریکس از عضویت در این سازمان بین‌المللی انصراف داد. عربستان سعودی همچنان در حال بررسی جوانب عضویت است. در حال حاضر چهار کشور ایران، مصر، امارات و اتیوپی به عنوان عضو جدید به بریکس پیوسته‌اند. جدول ۱ سهم جمعیتی و اقتصادی تمام اعضای بریکس پلاس را نشان می‌دهد. با پیوستن چهار کشور جدید سهم بریکس پلاس از تولید ناخالص داخلی جهان به ۲۸ درصد می‌رسد. همچنین این کشورها ۴۲ درصد جمعیت جهان، ۳۰ درصد تولید نفت جهان و ۲۳ درصد از صادرات جهانی را تشکیل می‌دهند. از آنجا که عربستان سهم ۱۲ درصدی از تولید نفت جهان را داراست در صورت عضویت، بریکس پلاس ۴۳ درصد از تولید نفت جهان را شامل می‌شود.

جدول ۱- سهم جمعیتی و اقتصادی اعضای بریکس پلاس در سال ۲۰۲۳

کشور	سهم از جمعیت جهان	سهم از تولید ناخالص داخلی جهانی	سهم از صادرات جهانی	سهم از تولید نفت جهانی
برزیل	۲,۷۰٪	۲٪	۱,۳۰٪	۳,۳۰٪
روسیه	۱,۸۰٪	۳٪	۲,۱۰٪	۱۱,۹۰٪
هند	۱۷,۸۰٪	۳,۶۰٪	۱,۸۰٪	۰,۸۰٪
چین	۱۷,۷۰٪	۱۸,۴۰٪	۱۴,۴۰٪	۴,۴۰٪
آفریقای جنوبی	۰,۸۰٪	۰,۴۰٪	۰,۵۰٪	۰,۰۰٪
ایران	۱,۱۰٪	۰,۴۰٪	۰,۳۰٪	۴,۱۰٪
اتیوپی	۱,۶۰٪	۰,۱۰٪	۰,۰۳٪	۰,۰۰٪
مصر	۱,۴۰٪	۰,۴۰٪	۰,۲۰٪	۰,۷۰٪
امارات	۰,۱۰٪	۰,۵۰٪	۲,۴۰٪	۴,۳۰٪
کل بریکس پلاس	۴۲,۳۰٪	۲۷,۸۰٪	۲۳,۰۳٪	۲۹,۵۰٪
بقیه جهان	۵۷,۷۰٪	۷۲,۲۰٪	۷۶,۹۸٪	۷۰,۵۰٪

*ارقام اولیه از منبع [۱] استخراج شده است. که در این منبع آمار تولید ناخالص داخلی از پیش‌بینی IMF برای ۲۰۲۳، آمار سهم تولید نفتی از

موسسه مطالعات انرژی و آمار صادرات از سازمان تجارت جهانی همگی مربوط به سال ۲۰۲۳ است.

منبع: محاسبات محقق

زیرساخت‌های دیجیتال، تجارت الکترونیک، مراکز داده، خدمات ابری، پرداخت‌های دیجیتال، هوش مصنوعی و کلان‌داده‌ها زیربنای اقتصاد دیجیتال را تشکیل می‌دهند. کشورهای بریکس پتانسیل قابل توجهی در توسعه اقتصاد دیجیتال دارند. بازارهای داخلی نسبتاً بزرگ و طبقه متوسط رو به رشد، کشورهای بریکس را به مقاصد جذاب برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های دیجیتال تبدیل کرده است. این کشورها همچنین دارای زیرساخت‌های دیجیتالی توسعه‌یافته هستند، تقریباً ۹۰ درصد جمعیت تحت پوشش شبکه‌های تلفن همراه ۳G/۴G هستند و شبکه‌های ۵G نیز در آن‌ها رو به گسترش است.

در حال حاضر کشورهای بریکس بازارهای تجارت الکترونیک بزرگی دارند و سهم خریداران آنلاین در میان کاربران اینترنت از حدود ۲۰ درصد در کشورهای هند و آفریقای جنوبی تا ۴۰ درصد در کشورهای برزیل و روسیه و تقریباً ۸۰ درصد در کشور چین متغیر است. همچنین مراکز داده کلید اقتصاد دیجیتال این گروه کشورها هستند، زیرا داده‌ها را ذخیره، پردازش و توزیع می‌کنند. با این حال، تقریباً ۸۰ درصد از مراکز داده جهان در کشورهای توسعه‌یافته قرار دارند. انتظار می‌رود بازارهای مراکز داده در کشورهای بریکس به دلیل افزایش تقاضا به سرعت رشد کنند، لذا سرمایه‌گذاری بیشتر - چه از منظر مالی و چه از منظر فناوری - برای افزایش سهم شرکت‌های داخلی مورد نیاز است.

اقتصادهای بریکس حدود ۳۰ درصد از صادرات جهانی کالاهای ICT را تشکیل می‌دهند، اما در بخش خدمات فقط ۱۱ درصد از صادرات جهانی خدمات ارائه شده به صورت دیجیتالی را تشکیل می‌دهند. در تولید کالاهای ICT، کشورهای بریکس در پایان زنجیره ارزش افزوده (ساخت و مونتاژ) قرار دارند، در حالی که کشورهای توسعه‌یافته همچنان بر ارزش افزوده بالاتر (تحقیق و توسعه، ساخت تراشه) تسلط دارند. اگرچه چین و هند در حال تبدیل شدن به بازیگران جهانی مهم در خدمات قابل تحویل دیجیتال هستند، بزرگ‌ترین شرکت‌های دیجیتال جهان عمدتاً شرکت‌های آمریکایی هستند.

کشورهای بریکس به استراتژی‌های اقتصاد دیجیتال فراگیر نیاز دارند. در مقایسه با اقتصادهای توسعه‌یافته، کشورهای بریکس دارای سهم بزرگی از جمعیت کم‌درآمد شامل جمعیت روستایی، نیروی غیر مرتبط و غیر ماهر هستند که در معرض خطر کنار گذاشته شدن از تحول سریع دیجیتال هستند. از سوی دیگر، این گروه‌ها نیز یک فرصت هستند، زیرا می‌توانند با پیشرفت‌های فناوری وارد اقتصاد دیجیتال شوند و از فعالیت‌های بهره‌وری پایین به سمت فعالیت‌ها با بهره‌وری بالاتر حرکت کنند. برای مثال، در چین، رشد تجارت الکترونیک، کارگران بخش‌های غیررسمی روستایی و شهری را به سمت خدمات پیک و تحویل کالا جذب کرده و بیش از ۳ میلیون شغل ایجاد کرده است. جذب نیروی جدید و تلاش برای مهارت‌آموزی نیروی کار باید به عنوان یک اولویت سیاستی فوری باقی بماند. شرکت‌های کوچک و متوسط که سهم عمده‌ای از اشتغال را در همه

کشورهای بریکس به خود اختصاص می‌دهند، برای بهره‌مندی از فرصت‌های اقتصاد دیجیتال به حمایت‌های مهارتی و آموزشی نیاز دارند.

در سند «چارچوب مشارکت اقتصادی بریکس ۲۰۲۵»^۱ که به‌اختصار استراتژی بریکس نامیده می‌شود، مسیر توسعه بریکس تعریف شده و چارچوب همکاری اعضای آن مطابق با روندها و شرایط اقتصادی تعیین شده است. در این سند اولویت‌های کشورهای بریکس برای همکاری در سه بخش تجارت، اقتصاد دیجیتال و توسعه پایدار مشخص شده است. در بخش اول به تجارت، سرمایه‌گذاری، امور تأمین مالی و شرکت‌های خرد، کوچک و متوسط (MSMEs) پرداخته شده است. در بخش اقتصاد دیجیتال به تحول دیجیتال، صنعت، نوآوری و فناوری و در بخش توسعه پایدار به تغییرات آب و هوایی، انرژی، توسعه زیرساخت‌ها، امنیت غذایی و توسعه منابع انسانی پرداخته شده است. همکاری میان بریکس و یونیدو (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد) در حوزه مهارت‌های فنی پیشرفته و آموزش تحول نیروی کار و همچنین زیرساخت‌های آموزشی برای فناوری‌های پیشرفته تولید در سند مذکور تأکید شده است.

در سند دیگری با عنوان «چارچوب مشارکت اقتصاد دیجیتال بریکس»^۲ چارچوب مشارکت عبارت است از: به رسمیت شناختن نقش محوری اقتصاد دیجیتال برای نوسازی و تحول صنعت، ارتقای رشد اقتصادی فراگیر، تسهیل فرآیند تصمیم‌گیری و تحریک اقتصادهای ملی برای دستیابی به دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل متحد برای اهداف توسعه پایدار. در این چارچوب بیان شده است که اعضای بریکس در سطوح مختلف توسعه دیجیتال هستند، بنابراین نیاز به تمرکز بر همکاری بریکس برای غلبه بر شکاف‌های دیجیتال، اطمینان از دستیابی به مزایای مشترک دیجیتالی شدن و رسیدگی به چالش‌ها وجود دارد. همچنین در این چارچوب بر مشترکات و تفاوت‌هایی که به مکمل بودن اعضای بریکس در اقتصاد دیجیتال می‌انجامد و کشف راه‌هایی برای استفاده از فرصت‌های دیجیتال، تسریع تحول دیجیتال و ایجاد محرک‌های جدید برای توسعه پایدار تأکید شده است. هدف این چارچوب ارتقاء زیرساخت دیجیتال، بهبود مهارت‌های دیجیتال و تقویت نوآوری و کارآفرینی در کشورهای عضو است. این چارچوب حوزه‌هایی مانند تجارت الکترونیک، شمول مالی^۳، امنیت سایبری، حفاظت از داده‌ها و توسعه پلتفرم‌های دیجیتال را شامل می‌شود.

به صورت خلاصه وضعیت پنج کشور اصلی عضو بریکس در حوزه اقتصاد دیجیتال به شرح زیر است:

^۱ Strategy for BRICS Economic Partnership ۲۰۲۵

^۲ BRICS Digital Economy Partnership Framework

^۳ financial inclusion

- چین: یک رهبر جهانی در تجارت الکترونیک و فین‌تک است که البته با چالش‌هایی در زمینه حفاظت از مالکیت معنوی و آزادی اینترنت نیز مواجه است.
- هند: اقتصاد دیجیتال هند با جمعیت جوان و بازار پررونق تلفن همراه برای رشد قابل‌توجهی آماده است. با این حال، بهبود زیرساخت‌های دیجیتال و کاهش شکاف شهری و روستایی همچنان در اولویت می‌باشد.
- برزیل: تجارت الکترونیک در برزیل رونق دارد اما هزینه‌های بالای اینترنت و سواد دیجیتال محدود، مانع مشارکت گسترده‌تر می‌شود.
- روسیه: روسیه در توسعه زیرساخت‌های دیجیتالی در حال پیشرفت است، اما نگرانی‌هایی در مورد کنترل دولت بر اینترنت وجود دارد.
- آفریقای جنوبی: آفریقای جنوبی توسعه‌یافته‌ترین زیرساخت دیجیتال را در آفریقا دارد، اما با چالش‌هایی در مقرون‌به‌صرفه بودن و شمول دیجیتالی مواجه است.

۱-۱ چالش‌های اقتصاد دیجیتال کشورهای عضو بریکس

- چالش‌ها و ملاحظات آنی که در بین کشورهای بریکس در حوزه اقتصاد دیجیتال وجود دارد به شرح زیر است:
- شکاف دیجیتال: دسترسی نابرابر به زیرساخت‌ها و فناوری، شکاف دیجیتالی ایجاد می‌کند و مشارکت در اقتصاد دیجیتال را به ویژه برای جمعیت‌های کم‌درآمد محدود می‌کند.
 - تهدیدات امنیت سایبری: با افزایش پذیرش دیجیتال، تهدیدات سایبری نیز افزایش می‌یابد. تأمین امنیت سایبری برای محافظت از مشاغل و افراد ضروری است.
 - مقررات و حکمرانی: تکامل سریع چشم‌انداز دیجیتال نیازمند چارچوب‌های نظارتی چابکی است که ضمن حفظ حقوق کاربر و حریم خصوصی، نوآوری را ترویج کند.
 - شکاف استعدادها: نیروی کار ماهر برای استفاده از پتانسیل کامل اقتصاد دیجیتال بسیار مهم است. سرمایه‌گذاری در آموزش علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات و آموزش مهارت‌های دیجیتال ضروری است.

۲ فرصت‌های پیوستن ایران به بریکس

تجمیع توانایی اقتصادهای نوظهور در زیر یک چتر مشترک اقتصادی، فرصت‌های قابل توجهی در چارچوب «گروه بریکس» ایجاد کرده است که با عضویت ایران، فرصت‌های مذکور در دسترس کشور قرار خواهد گرفت. از جمله فرصت‌های قابل دستیابی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱-۲ سامانه پرداخت نوین

یکی از مهم‌ترین فرصت‌ها در چارچوب سازمان بریکس ایجاد یک سامانه پرداخت مشترک میان اعضاست که ایده ابتدایی آن مطرح شده است. در قالب این ایده یک سیستم پرداخت مشترک ایجاد خواهد شد که به‌طور هم‌زمان به سامانه‌های «میر» بانک مرکزی روسیه، «یونیون پی» بانک مرکزی چین، «روپی» بانک مرکزی هند، «آلو» بانک مرکزی برزیل و سامانه پرداخت آفریقای جنوبی متصل می‌شود. از این طریق سامانه‌های پرداختی متعلق به بانک مرکزی این پنج کشور به یکدیگر وصل خواهند شد. این ایده رقیبی جدی در مقابل سامانه پولی مشترکی است که کشورهای غربی‌ها در قالب «مستر کارت» و سایر پلتفرم‌ها طراحی کرده‌اند. سامانه پرداخت مشترک "بریکس پی" نام‌گذاری شده است. اعضای بریکس از این طریق تلاش دارند که معاملات خرد و نقل و انتقالات در کشورهای عضو را با ارزهای محلی خود انجام دهند. هرچند این سامانه به‌صورت رسمی راه‌اندازی نشده است اما هدف آن ساده‌سازی روش‌های پرداخت و کاهش وابستگی کشورهای بریکس به مؤسسات مالی جهانی تحت کنترل کشورهای غربی است. در حال حاضر نیز کشورهای عضو بریکس در قالب تعدادی از توافقات دوجانبه و چندجانبه برخی از معاملات کلان را با ارزهای محلی خود انجام می‌دهند. به‌عنوان مثال هند و روسیه بخش عمده‌ای از مراودات تجاری خود را بر پایه جفت ارز روپیه- روبل پرداخت می‌کنند. جمهوری اسلامی ایران در صورت عضویت در بریکس می‌تواند برای نخستین بار به یک سازوکار پرداخت بین‌المللی تحت عنوان «بریکس پی» متصل شود. همچنین زمینه برای توافق تجاری برای پرداخت بر پایه ارزهای بومی مهیا خواهد شد.

۲-۲ جایگزینی سوئیفت

سوئیفت (SWIFT)، مخفف عبارت "جامعه جهانی ارتباطات مالی بین بانکی"^۱ است. سوئیفت شبکه‌ای امن و استاندارد برای تبادل پیام‌های مربوط به تراکنش‌های مالی بین مؤسسات بانکی در سراسر جهان است.

^۱ Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication

این شبکه، امکان انتقال وجه بین حساب‌های بانکی در دو کشور مختلف را به طور امن، سریع و کارآمد فراهم می‌کند. شبکه سوئیفت ایران از روز ۲۷ اسفند ۱۳۹۰ در راستای تحریم‌های اروپایی قطع شد.

روسیه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اعضای بریکس در سال ۲۰۱۴ به دلیل الحاق شبه‌جزیره کریمه به خاک خود از سیستم سوئیفت منع شد. در همان سال سیستم پیام‌رسان روسیه با نام (SPFS^۱) به‌عنوان جایگزین سوئیفت راه‌اندازی شد. هند نیز دارای سامانه پیام‌رسانی مالی ساختاریافته (SFMS^۲) است که عمده‌تاً برای تراکنش‌های داخلی استفاده می‌شود. پکن نیز به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری در مقابل تحریم‌ها و جنگ تجاری آمریکا سیستم پرداخت بین‌بانکی فرامرزی چین (CIPS^۳) را راه‌اندازی کرده است. چین از این طریق تلاش دارد که توانایی ایالات‌متحده را در پایش اطلاعات مالی بین‌المللی خود محدود سازد. پکن و مسکو از طریق سامانه‌های بومی بدون هیچ‌گونه محدودیتی اطلاعاتی مشابه به پیام‌های سوئیفت ارسال می‌کنند؛ اما مسئله این است که این شبکه‌های پیام‌رسان مالی بیشتر کارکرد دوجانبه دارند و فعلاً میان چندین کشور قابل‌استفاده نمی‌باشند. با این وجود، رئیس‌جمهور روسیه اعلام کرده است که سیستم پیام‌رسان مالی این کشور برای اتصال به بانک‌های کشورهای عضو بریکس آمادگی کامل دارد. شبکه مالی چین نیز از قابلیت فرامرزی برخوردار است. اتصال شبکه‌های موجود و یا ایجاد شبکه سوئیفت بین کشورهای عضو بریکس یک فرصت قابل‌توجه برای اعضای جدید محسوب می‌شود؛ اما کشورهای عضو و به‌ویژه چین هر کدام ملاحظات خود را در این زمینه دارند و به همین دلیل با احتیاط به شبکه‌های تحت کنترل طرف دیگر می‌نگرند. با این وجود امکان توافق میان اعضای بریکس برای راه‌اندازی سیستم موازی سوئیفت در آینده دور از انتظار نیست. با توجه به قرار گرفتن جمهوری اسلامی ایران تحت تحریم سوئیفت، اتصال به این سیستم یک فرصت مغتنم می‌باشد. [۴]

یکی دیگر از نهادهای کلیدی که همگرایی مالی میان کشورهای عضو بریکس را توسعه داده، ترتیبات ذخیره احتمالی بریکس^۴ است. قرارداد ذخیره مشروط بریکس در سال ۲۰۱۴ به منظور ارائه کمک‌های مالی به کشورهای بریکس که با مشکلات تراز پرداخت‌ها مواجه می‌شوند، ایجاد شد. منابع این توافق در مجموع ۱۰۰ میلیارد دلار است و بودجه آن توسط کشورهای بریکس تامین می‌شود. ترتیبات ذخیره احتمالی بریکس (CRA) یک مکانیسم همکاری مالی است که توسط کشورهای بریکس در سال ۲۰۱۴ ایجاد شد. این صندوق

^۱ The System for Transfer of Financial Messages

^۲ Structured Financial Messaging System

^۳ Cross-Border Interbank Payment System

^۴ Contingent Reserve Arrangement

به عنوان یک صندوق احتیاطی برای ارائه نقدینگی به کشورهای عضوی که با مشکلات پرداخت‌ها یا بحران‌های مالی مواجه شوند عمل می‌کند.

۲-۳ نهادسازی بین‌المللی (بانک توسعه بریکس)

گروه بریکس هرچند به عنوان یک گروه‌بندی فرا منطقه‌ای فاقد ساختار سازمانی تعریف شده، دبیرخانه و مقر مشخص است؛ اما تلاش‌هایی برای ایجاد نهادهای سازمانی وابسته به این گروه بین‌المللی انجام شده است که جایگاه آن را در سطح بین‌المللی تقویت می‌کند. مهم‌ترین تلاش در این زمینه بانک توسعه نوین^۱ است. این بانک پیش‌تر با عنوان بانک توسعه بریکس شناخته می‌شد. ایده تأسیس این بانک توسط هند در نشست سران سال ۲۰۱۲ مطرح شد و در پنجمین نشست سران در سال ۲۰۱۳ به طور رسمی تأیید شد. سرمایه اولیه این بانک ۱۰۰ میلیارد دلار بوده و توسط اعضای بریکس تأمین مالی شده است. بر اساس توافقنامه سال ۲۰۱۶ مقر این بانک در شانگهای چین است. هدف این بانک کمک‌های توسعه‌ای و ارائه وام به کشورهای عضو است. علاوه بر اعضای اصلی بریکس، امارات، مصر و بنگلادش جزء سهامداران NDB هستند. بانک توسعه بریکس در سال ۲۰۲۰ از طرف کمپانی S&P یکی از معروف‌ترین شرکت‌های اعتبارسنجی مالی رتبه AA+ دریافت کرد و این بانک را بیش‌ازپیش مورد توجه جهانی قرار داد. گفتنی است که «بانک توسعه بریکس» از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۲ حدود ۳۱ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در قالب ۸۰ پروژه انجام داده است. بانک توسعه بریکس رقیبی جدی برای جایگزین شدن با صندوق بین‌المللی پول در میان اعضای بریکس است. به عنوان مثال برزیل بارها صندوق بین‌المللی پول را به دلیل درخواست ضمانت‌های سختگیرانه برای دریافت کمک‌های مالی مورد انتقاد قرار داده است. جمهوری اسلامی ایران به دلیل قرار داشتن تحت تحریم‌ها برای دریافت وام از نهادهای مالی وابسته به غرب با مشکلات اساسی مواجه است. [۴]

مهمترین مزیت ژئواکونومیک عضویت ایران در بریکس دستیابی به منابع مالی در مکانیسم ذخیره احتیاطی و نیز بانک توسعه جدید این نهاد است. تحریم‌های مالی ایالات متحده دسترسی به منابع این دو نهاد را برای ایران دشوار می‌سازد، اما با توجه به ارائه بخشی از منابع مالی به ارزهای کشورهای عضو، امکان بهره‌گیری ایران از آن در صورت موافقت اعضا وجود دارد. [۶]

^۱ New Development Bank (NDB)

۲-۴ توسعه مشارکت شبکه‌ای

اعضای بریکس از تأثیرگذارترین کشورها در قاره خود محسوب می‌شوند. هرکدام از کشورهای عضو نقش پیشرو در یک یا دو سازمان اقتصادی منطقه‌ای را بر عهده دارند. روسیه در «اتحادیه اقتصادی اوراسیا»، برزیل در «مرکوسور»، آفریقای جنوبی در «جامعه توسعه آفریقای جنوبی» و «اتحادیه گمرکی آفریقای جنوبی»، هند در «اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای آسیای جنوبی»، «منطقه تجارت آزاد آسیای جنوبی» و «سارک» و چین در «سازمان همکاری شانگهای» و «آسه آن» نقش قابل توجهی را ایفا می‌کنند. با در نظر گرفتن تأثیرگذاری این کشورها در سازمان‌های منطقه‌ای، میزان نقش‌آفرینی بریکس به‌عنوان یک گروه فرا منطقه‌ای فراتر از حالت عادی جلوه خواهد کرد. همچنین مشارکت تمامی این کشورها در ابتکار کمربند راه^۱ امکان تعاملات چندجانبه میان آن‌ها را تقویت کرده است. اجرایی شدن ایده «بریکس پلاس» باعث پیوند غیرمستقیم سازوکارهای فوق‌الذکر به یکدیگر خواهد شد؛ به عبارت دیگر پیوستن اعضای جدید به بریکس با محوریت یکی از اعضای اصلی باعث تعمیق «همکاری‌های میان شبکه‌ای» در نواحی مختلف خواهد شد. به‌عنوان مثال با توجه به تمایل جمهوری اسلامی ایران برای تعمیق همکاری با «اتحادیه اقتصادی اوراسیا» عضویت تهران در بریکس فرایند همکاری میان ایران و روسیه در قالب آن اتحادیه را تسهیل خواهد کرد و یا در مثالی دیگر عضویت هم‌زمان ایران و چین در «سازمان همکاری شانگهای» و «گروه بریکس» شبکه‌ای متقاطع از همکاری چندجانبه میان دو کشور ایجاد خواهد کرد که با مجموعه‌ای از کشورهای آسیای مرکزی پیوند خواهند خورد. همین مسئله در مورد سایر کشورهای متقاضی و در قالب سازمان‌هایی مانند سارک، مرکوسور، آسه آن و ... نیز صادق است.

۲-۵ بهره‌برداری از قدرت اقتصادی اعضای بریکس

شاید بتوان قدرت اقتصادی بریکس را مهم‌ترین فرصتی دانست که کشورهای درحال توسعه را به مشارکت با این گروه بین‌المللی ترغیب کرده است. چین در سال ۲۰۲۲ با حدود ۱۸ تریلیون دلار تولید ناخالص داخلی پس از ایالات متحده آمریکا در جایگاه دومین قدرت اقتصادی جهان قرار گرفته است. مجموع تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو بریکس در سال ۲۰۲۲ حدود ۲۶ تریلیون دلار بوده که این رقم برای «جی ۷» حدود ۴۴ تریلیون دلار بوده است. از این منظر جی ۷ با فاصله قابل توجهی جایگاه برجسته خود را حفظ کرده است؛ اما مقایسه قدرت اقتصادی کشورها بر اساس «تولید ناخالص داخلی برحسب برابری قدرت خرید» مقیاس

^۱ Belt and Road Initiative

واقع‌بینانه‌تری محسوب می‌شود. بر اساس این مقیاس قدرت اقتصادی «گروه بریکس» از همتای غربی خود یعنی «جی ۷» پیشی گرفته است. این مسئله فرصت بی‌نظیری برای گسترش بریکس فراهم آورده و جذابیت آن را برای کشورهای درحال توسعه دوچندان کرده است. از آنجاکه بریکس یک گروه بین‌المللی برای همکاری میان اقتصادهای روبه رشد است برخلاف «جی ۷» ساختار بسته‌ای ندارد؛ بنابراین پیشی گرفتن میزان رشد تولید ناخالص داخلی بریکس از «جی ۷» منجر به ایجاد چشم‌انداز روشن برای بریکس و جذابیت آن در میان کشورهای درحال توسعه شده است. کشورهای عضو بریکس حدود ۳۲٪ از تولید ناخالص جهانی برحسب برابری قدرت خرید را به خود اختصاص داده‌اند درحالی‌که کشورهای «جی ۷» حدود ۳۰ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان برحسب برابری قدرت خرید را در اختیار دارند.

۲-۶ دستورالعمل‌های بریکس برای تجارت در اقتصاد جهانی

هر کشور عضو باید دستورالعمل‌های بریکس برای تجارت و قوانین بازار آزاد را رعایت کند، که این موضوع می‌تواند فرصتی برای اقتصاد ایران فراهم نماید. بطوریکه با پیوستن ایران به گروه بریکس، این ره‌آورد برای اقتصاد ایران ایجاد خواهد شد که از سیاست‌های تنظیم بازار سنتی خود فاصله گرفته و به‌جای مداخله قیمتی یا ایجاد ممنوعیت‌ها و مجوزهای بی‌ثبات کننده بازار، محورها و دستورالعمل‌های بریکس را دستور کار خود قرار دهد. بدیهی است که چنین مسئله‌ای صرفاً با عضویت و عدم‌تغییر رویکرد در سیاست‌های کلان امکان‌پذیر نخواهد بود. با توجه به احتمال ماندگاری تحریم‌های ظالمانه علیه ایران، به نظر می‌رسد کنش ایران در قالب ائتلاف‌های جدید و رایزنی‌های سیاسی و اقتصادی دو و چندجانبه در قالب چنین ائتلاف‌هایی می‌تواند زمینه ایجاد تعاملات اقتصادی و تجاری جدید را فراهم کند. نکته دیگر آن‌که صرف عضویت ایران در این ائتلاف نمی‌تواند منجر به تحقق منافع اقتصادی برای کشور ایران شود بلکه باید با مشارکت فعال از ظرفیت این گروه برای افزایش همکاری‌های اقتصادی بهره برد.

۲-۷ سیستم پرداخت نوین بر مبنای فناوری بلاکچین

گروه بریکس اعلام کرده که درحال توسعه یک سیستم پرداخت قدرتمند بر پایه بلاکچین در گروه بریکس است. هدف از این حرکت تقویت استقلال مالی و ارتقای ارتباطات اقتصادی میان کشورهای عضو این ائتلاف است که نشان‌دهنده عزم بریکس برای افزایش نقش خود در محیط پولی و مالی بین‌المللی است.

۸-۲ تشکیل مراکز مهم توسعه اقتصاد دیجیتال در بریکس و امکان بهره‌گیری از دستاوردهای آن‌ها برای ایران

در بریکس اقدامات مهمی در راستای توسعه اقتصاد دیجیتال و کاهش شکاف دیجیتال انجام گرفته است که ایران نیز در صورت عضویت در بریکس می‌تواند از منافع و دستاوردهای آن‌ها استفاده نماید. اقدامات انجام گرفته در بریکس در راستای توسعه اقتصاد دیجیتال و نوآوری به شرح زیر است:

- BPIC^۱ یا مرکز نوآوری برای مشارکت در انقلاب صنعتی جدید: چین یک مرکز نوآوری برای مشارکت بریکس در انقلاب صنعتی جدید (PartNIR^۲) در استان فوجیان با تمرکز بر هماهنگی سیاست، آموزش کارکنان و توسعه ایجاد کرده است که به یک پلتفرم مهم برای اعضای بریکس تبدیل خواهد شد تا مشارکت‌ها را ارتقا دهند و از نقاط قوت یکدیگر برای توسعه و پیشرفت در پس زمینه انقلاب صنعتی چهارم استفاده کنند. در استراتژی مشارکت اقتصادی بریکس تأکید شده است که تا سال ۲۰۲۵ اعضای بریکس متعهد به تعمیق همکاری در چارچوب مشارکت در انقلاب صنعتی جدید (PartNIR) هستند.
- یونیدو- بریکس: یونیدو در تلاش است تا همکاری خود را با بریکس افزایش دهد و در عین حال برنامه‌های همکاری فنی گسترده‌ای را با هر کشور توسعه دهد. به این ترتیب، یونیدو با توسعه طیف متنوعی از فعالیت‌های همکاری استراتژیک، برای حمایت از کشورهای در حال توسعه از طریق همکاری جنوب-جنوب، به عنوان یک گروه با بریکس همکاری می‌کند و دوره‌های آموزش تجارت الکترونیک و ... را برگزار کرده است در تازه‌ترین اقدامات در سال ۲۰۲۳ یونیدو در پنجمین فروم BRICS PartNIR شرکت کرده و در خصوص همکاری‌های چندجانبه، تقویت نقش یونیدو در حمایت از کشورهای بریکس، اهمیت هوش مصنوعی در توسعه و شایستگی‌های صنعتی ارائه داده است.
- نشست کارگروه همکاری‌های ICT بریکس: دومین نشست کارگروه بریکس در زمینه همکاری‌های ICT و شورای موسسه شبکه‌های آینده بریکس (BIFN)^۳ به صورت مجازی در ژوئن ۲۰۲۲ به ریاست اداره همکاری‌های بین‌المللی وزارت صنعت و فناوری اطلاعات چین برگزار شد. در این نشست نمایندگان از وزارتخانه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی کشورهای بریکس حضور داشتند. هیئت‌رئیس در مورد رویدادهای آینده، از جمله هشتمین نشست وزرای ارتباطات بریکس، مجمع دیجیتال بریکس و انجمن بریکس در مورد نوآوری در شبکه‌های آینده،

^۱ BRICS PartNIR Innovation Center

^۲ Partnership on New Industrial Revolution

^۳ BRICS Institute of Future Networks

توضیح داد. این جلسه در مورد متن بیانیه هشتمین نشست وزرای ارتباطات بریکس و برنامه کاری شورای BIFN به توافق رسید.

- CyberBRICS: پروژه سایبر بریکس یک هدف سه‌گانه دارد: ترسیم مقررات موجود برای شناسایی بهترین شیوه‌ها و توسعه پیشنهادهای سیاستی در زمینه‌های امنیت سایبری و مقررات داده‌های شخصی، سیاست‌های دسترسی به اینترنت و استراتژی‌های تحول دیجیتال در بریکس. این پروژه توسط دانشکده حقوق Fundação Getulio Vargas (FGV) برزیل میزبانی شده و با مشارکت مدرسه عالی اقتصاد در مسکو روسیه، مرکز اینترنت و جامعه دهلی نو هند؛ دانشگاه فودان شانگهای و دانشگاه هنگ‌کنگ چین و دانشگاه کیپ‌تاون آفریقای جنوبی توسعه یافته است.
- فروم بریکس دیجیتال ۲۰۲۲^۱: وزارت صنعت و فناوری اطلاعات چین میزبان فروم دیجیتال بریکس ۲۰۲۲ بود. در سپتامبر ۲۰۱۸، در چهارمین نشست وزرای ارتباطات بریکس تصمیم گرفته شد تا کارگروه دیجیتال بریکس^۲ (DBTF) را تحت کارگروه همکاری‌های ICT ایجاد کند و متعهد به مشارکت کامل در قالب PartNIR و ترویج مشارکت بخش‌های ICT در پروژه‌های PartNIR شود.
- شبکه نوآوری بریکس iBRICS^۳ قرار است مکانیزمی برای گفتگوی مستقیم بین بازیگران نوآوری کشورهای بریکس باشد که حمایت متقابل، پروژه‌های مشترک و تبادل بهترین شیوه‌ها را با در نظر گرفتن پیشرفت سیستم‌های نوآوری بریکس ترویج می‌کند. اهداف اصلی این شبکه عبارتند از: الف) تقویت گفتگو و تبادل دانش. ب) ظرفیت‌سازی ج) مراکز رشد بین کشوری د) تسهیل استقرار فراملیتی شرکت‌های فناوری پیشرفته در کشورهای عضو از طریق: ۱. همکاری با دولت‌های محلی جهت ایجاد فرآیندهای بوروکراتیک سریع برای تأسیس محلی استارت آپ‌های بریکس؛ ۲. تقویت مشارکت با شرکت‌های محلی برای امکان دسترسی به بازارهای ملی. ۳. تشویق مشارکت با سرمایه‌گذاران محلی برای دسترسی به اعتبارات ملی. ۴. تلاش برای گشایش خطوط اعتباری درون بریکس برای بین‌المللی شدن استارت آپ‌های بریکس.
- گروه کاری بریکس در زمینه علم، فناوری، نوآوری و مشارکت کارآفرینی ۲۴-۲۰۲۱: ایده مشارکت کارآفرینی در علم، فناوری و نوآوری^۴ بریکس (STIEP) در چهارمین نشست وزیران علوم بریکس STI به میزبانی هند،

^۱ Digital BRICS Forum ۲۰۲۲

^۲ Digital BRICS Task Force

^۳ Innovation BRICS Network

^۴ BRICS Science, Technology and Innovation Entrepreneurship Partnership (STIEP)

در سال ۲۰۱۶ پدیدار شد. برنامه اقدام (۲۰۲۱-۲۴) به اجرا و حمایت از نوآوری‌های ایجاد شده تحت برنامه اقدام قبلی ادامه خواهد داد. تلاش‌های ویژه‌ای انجام خواهد شد تا کمیته‌های راهبری این طرح‌ها فعال و نتیجه‌گرا باشند. عناصر کلیدی برنامه اقدام عبارت‌اند از:

(۱) به اشتراک‌گذاری بهترین شیوه‌ها و سیاست‌های توانمندسازی تحت نوآوری که در کشورهای بریکس اجرا می‌شود.

(۲) شبکه‌سازی میان اکوسیستم نوآوری بریکس.

(۳) ایجاد بستر تبادل دانش و فناوری مبتنی بر ICT از طریق گروه کاری STIEP یا نقاط کانونی.

(۴) نگاشت بهترین شیوه‌ها در اتحادهای شرکتی کوچک و متوسط - راه‌اندازی و ایجاد یک چارچوب سیاستی توانمند ساز در سطوح ملی

(۵) ایجاد بانک‌های اطلاعاتی نوآوری و فناوری بریکس

(۶) سازمان‌دهی اجلاس‌ها و نمایشگاه‌های فناوری بریکس

(۷) سازمان‌دهی مشاوره مشترک بین اتاق‌های بازرگانی صنعت و شرکت‌های کوچک و متوسط از کشورهای بریکس.

۳ چالش‌های عضویت در بریکس

۳-۱ رقابت اعضای اصلی بریکس برای جذب کشورهای همسو

همانطور که در قسمت قبل بیان شد، ایده گسترش بریکس در سال ۲۰۱۷ در قالب «بریکس پلاس» توسط چین مطرح شد؛ اما پیش از این نیز در نشست‌های سالیانه هر کشوری که ریاست دوره‌ای بریکس را بر عهده داشت تعدادی از کشورهای مدنظر خود را به نشست سران دعوت می‌کرد. به‌عنوان مثال در سال ۲۰۱۵ روسیه به‌عنوان میزبان نشست سران بریکس، کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا را به نشست دعوت کرده بود و یا هند در نشست سران سال ۲۰۱۶ کشورهای عضو «ابتکار خلیج بنگال برای همکاری‌های فنی و اقتصادی چندبخشی»^۱ را دعوت کرده بود. این در حالی است که سازمان سارک^۲ در مقایسه با BIMSTEC به نسبت سازمان‌یافته‌تر و قابلیت‌های اقتصادی بیشتری دارد؛ اما هند برای ممانعت از حضور پاکستان در نشست بریکس از اعضای BIMSTEC دعوت کرده بود. چین نیز در سال ۲۰۱۷ کشورهای را به نشست سران دعوت کرده بود که نقش مهمی در ابتکار کمربند راه دارند. الگوی تعامل و تقابل اعضای بریکس با مجموعه‌ای از کشورها ممکن است باعث شکل‌گیری نوعی رقابت مخرب برای جذب اعضای همسو/ناهمسو شود که این امر به‌نوبه خود باعث ایجاد شکاف در بریکس پلاس خواهد شد. بیشتر اعضای بریکس نگران کاهش نفوذ خود در بریکس با جذب متحدان نزدیک به چین هستند. به‌طور کلی دو رویکرد در قبال پذیرش اعضای جدید در بریکس مطرح است: نخستین رویکرد که بیشتر چین و روسیه طرفدار آن هستند پذیرش اعضای جدید بر مبنای توصیه اعضای اصلی است. رویکرد دوم که بیشتر هند و تا حدودی برزیل طرفدار آن هستند پذیرش اعضای جدید بر مبنای یک فرایند از پیش تعریف شده است که در این رویکرد از کشورهای متقاضی انتظار می‌رود شرایط مدنظر بریکس را برای عضویت در این گروه فرامنطقه‌ای محقق سازند [۴].

۳-۲ ناهماهنگی رویکرد سیاست خارجی

میزان موفقیت یک گروه اقتصادی در سطح فرامنطقه‌ای تا حد زیادی به انسجام سیاست خارجی اعضای آن بستگی دارد. هرچند «گروه بریکس» در راستای ایجاد نظم چندقطبی در جهان گام بر می‌دارد؛ اما رویکرد

^۱ Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC)

^۲ اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا South Asian Association For Regional Cooperation

سیاست خارجی اعضای آن به عنوان واحدهای مستقل سیاسی کاملاً در یک راستا قرار نمی‌گیرد. به عنوان مثال رابطه نزدیک هند و آمریکا نه تنها با رویکرد چین و روسیه در قبال آمریکا متفاوت است؛ بلکه همکاری دهلی-واشنگتن در برخی موارد بر ضد سایر اعضای گروه به ویژه چین است. هند در کنار آمریکا، ژاپن و استرالیا یکی از اعضای «گفت‌وگوی چهارگانه امنیتی» موسوم به کواد است که هدف اصلی آن مهار چین است. همچنین پیش از تأسیس گروه بریکس یک سیستم دیالوگ سه جانبه میان هند، برزیل و آفریقای جنوبی به نام ایسا راه اندازی شده بود که همچنان نیز تداوم دارد. ایسا بیانگر مواضع نزدیک‌تر سه عضو بریکس هند، برزیل و آفریقای جنوبی به یکدیگر در مقایسه با چین و روسیه است. شکاف میان اعضای بریکس در زمان تصمیم‌گیری‌های امنیتی بهتر خود را نشان می‌دهد. از آنجاکه یکی از ابزارهای موازنه نرم توسل به اقدامات جمعی دیپلماتیک است؛ بنابراین سنجش نحوه رأی‌دهی اعضای بریکس در مجمع عمومی سازمان ملل و سایر کمیته‌های مرتبط با آن سطح هماهنگی میان اعضا را نشان می‌دهد. هماهنگی گروه بریکس در سازمان ملل در حوزه مقوله‌های اقتصادی و فرهنگی بیش از مسائل سیاسی و امنیتی است. هماهنگی آرای اعضای بریکس در مجمع عمومی سازمان ملل در فاصله سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۴ به طور میانگین حدود ۷۵ درصد بوده است. در همین بازه زمانی هماهنگی اعضا در کمیته اجتماعی، انسانی و فرهنگی حدود ۷۶ درصد و در کمیته خلع سلاح و امنیت بین‌الملل حدود ۵۷ درصد بوده است. میزان هماهنگی در حوزه مسائل سیاسی نسبت به حوزه‌های فرهنگی و اقتصادی پایین‌تر است.

مهم‌تر از نحوه رأی‌دهی اعضای بریکس در مجمع عمومی سازمان ملل و کمیته‌های فرعی وابسته به آن، الگوی رأی‌دهی در شورای امنیت سازمان ملل متحد است. کشورهای عضو بریکس با موضع‌گیری‌های ناهماهنگ در موارد حساسی همچون بحران لیبی و سوریه نتوانسته‌اند در بحران‌های سیاسی-امنیتی مواضع مشترک از خود نشان دهند. آفریقای جنوبی به عنوان یکی از اعضای موقت شورای امنیت در زمان رأی‌گیری به قطعنامه ۱۹۷۳ برای برقراری منطقه پرواز ممنوع در لیبی برخلاف روسیه و چین رأی مثبت به قطعنامه داده بود. در مورد چند قطعنامه برای محکومیت بشار اسد نیز هند، برزیل و آفریقای جنوبی برخلاف وتوی روسیه و چین عمل کرده‌اند. با این وجود الگوی رأی‌دهی اعضای بریکس در مجموع عمومی هماهنگ‌تر از الگوی رأی‌دهی آنان در شورای امنیت است [۴].

۳-۳ منازعه هند و چین

اختلاف نظر و برخی ناهماهنگی‌ها در رویکرد سیاست خارجی کشورهای عضو یک مجموعه هرچند مشکل‌ساز است؛ اما در برخی از موارد طبیعی است. با این وجود تبدیل اختلاف نظر به منازعه ممتد میان دو

عضو مهم از یک گروه بین‌المللی، کارایی آن گروه را با مشکلات اساسی روبه‌رو می‌کند. اختلافات ریشه‌دار هند و چین در منطقه آسیای جنوبی آتش زیر خاکستر است. از سوی دیگر آمریکا و متحدانش در چارچوب ائتلاف‌های امنیتی در منطقه بر آتش اختلافات این دو کشور می‌دمند و از این طریق تلاش دارند شعله تنش در منطقه را شعله‌ورتر کنند تا رشد فزاینده چین را مهار کنند. به همین سبب چینی‌ها به‌عنوان حامی اصلی ایده بریکس پلاس درصدد افزایش هزینه ناسازگاری‌های احتمالی هند در قالب بریکس هستند. مسئله بالا به‌نوبه خود موجب رقابت پکن و دهلی برای جذب اعضای همسو در گروه بریکس شده است. به‌طوری‌که پیش‌بینی می‌شود هند و چین توافقی پنهان و سهم‌های نانوشته میان خود برای جذب برخی کشورها در بریکس تعریف کنند؛ مثلاً چین عضویت پاکستان را مطرح نکند و هند نیز در مقابل بحث عضویت تایوان را به‌عنوان یکی از بهره‌های آسیایی در بریکس پیش نکشد. شرایط موجود شکنندگی گروه بریکس در مقابله با تکانه‌های امنیتی و فشار خارجی را افزایش می‌دهد. اختلافات دامن‌دار چین و هند بهترین ابزار نفوذ آمریکا برای مهار کارآمدی در گروه بریکس است. اختلافات دهلی و پکن در چارچوب «گروه بریکس» به آن سبب اهمیت دارد که دو قدرت اقتصادی اصلی در بریکس چین و هند هستند. به‌طوری‌که به‌عنوان ستون اصلی گروه بریکس از اصطلاح چین‌دیا (ترکیب چین و هند) یاد می‌شود. در صورت فعال شدن گسل اختلافات چین و هند موتور محرکه گروه بریکس از کار خواهد افتاد. مهم‌ترین این اختلافات شامل خطوط مرزی در هیمالیا، مشارکت در ائتلاف‌های امنیتی متناقض در آسیا-پاسیفیک، حمایت از کشورهای متخاصم با طرف مقابل، رقابت بر سر کریدورهای ترانزیتی زمینی-دریایی و برخی اختلافات سیاسی است. کریدور جدید هند هم رقیب کریدور کمربند جاده چین است که با همکاری آمریکا آن را پیش برده است. باید دقت کرد بانی هر دو این کریدورها از اعضای اصلی بریکس هستند اما ایران به هیچ‌کدام از این کریدورها دعوت نشده است. [۴]

۳-۴ نابرابری فاحش در قدرت اقتصادی کشورهای عضو

گروه بریکس همگی از قدرت‌های نوظهور اقتصادی محسوب می‌شوند؛ اما شاخص‌های قدرت سیاسی و اقتصادی میان اعضای این گروه به شکل فاحشی نابرابر است. چین از این منظر با اختلاف قابل‌توجه جایگاه برتری نسبت به سایر اعضا دارد. نابرابری قدرت اقتصادی اعضا باعث شده است که چین تبدیل به شریک اول اقتصادی تمامی اعضای بریکس (به‌جز هند) شود. درحالی‌که در میان چهار شریک نخست تجاری چین هیچ‌کدام از اعضای بریکس جای ندارند. جدول ۲ مهم‌ترین شرکای صادراتی و وارداتی اعضای بریکس را نشان می‌دهد.

جدول ۲- شرکای صادراتی اعضای بریکس

کشور	چهار شریک اول صادراتی	چهار شریک اول وارداتی
برزیل	چین، آمریکا، آرژانتین، هلند	چین، آمریکا، آرژانتین، آلمان
روسیه	چین، هلند، آلمان، ترکیه	چین، آلمان، آمریکا، بلاروس
هند	آمریکا، امارات، هلند، چین	چین، امارات، آمریکا، عربستان
چین	آمریکا، ژاپن، کره جنوبی، ویتنام	کره جنوبی، ژاپن، آمریکا، استرالیا
آفریقای جنوبی	چین، آمریکا، آلمان، ژاپن	چین، هند، آلمان، آمریکا

منبع: [۴]

قدرت اقتصادی چین نشان می‌دهد که تعامل تجاری سایر اعضای بریکس با پکن صرفاً یک انتخاب نیست؛ بلکه یک ضرورت انکارناپذیر برای آن‌هاست. این امر توانایی اعمال نفوذ چین بر گروه بریکس را افزایش داده است. چین نقش مسلطی را در مراودات تجاری میان اعضای بریکس ایفا می‌کند. درحالی‌که نه تنها هیچ‌کدام از کشورهای عضو بریکس در میان چهار شریک اول تجاری چین جای ندارند؛ بلکه آمریکا، ژاپن، کره جنوبی و استرالیا که بیشترین تضادهای سیاسی را با چین دارند شرکای اول تجاری این کشور را تشکیل می‌دهند. شواهد مذکور نشان می‌دهد که عنصر اصلی در الگوی رفتار اقتصادی اعضای بریکس و به‌خصوص چین مبتنی بر ملاحظات سیاسی نیست؛ بلکه از فاکتورهای اقتصادی پیروی می‌کند.

۳-۵ مسئله دلار زدایی

بریکس بانکی را تأسیس کرد که در بهترین حالت در مقطع فعلی نهایتاً ۲۲ درصد آن فاقد ارز دلار است و حدود ۷۸ درصد ارز آن هنوز دلاری است؛ بنابراین این مسئله دلار زدایی که روی آن تبلیغ زیادی شده به‌زودی اتفاق نخواهد افتاد. بانک توسعه نوین در سال ۲۰۱۵ توسط ۵ کشور عضو بریکس یعنی برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی با سرمایه ۱۰۰ میلیارد دلار ایجاد شد. نقش بریکس در کنار گذاشتن سلطه دلار و کمک به کشورهای تحریمی، اغراق‌آمیز است. به نظر می‌رسد اکنون در دوران گذار از دلار به یوآن قرار داریم؛ یعنی این گذار باعث نمی‌شود که یک کشور راحت‌تر معاملات بین‌المللی‌اش را انجام دهد بلکه کشورها صرفاً از سمت یک‌قطب به قطب دیگر می‌روند و اقتصاد خود را متکی به یک قطب دیگر می‌کند همچنین اگر آن‌طور که ادعا شده تا سال ۲۰۲۴ ارز بریکس اجرایی شود، باید بخشی از معاملاتمان را نیز با آن ارز انجام دهیم. اگر این ارز ایجاد شود کالاهای ما گران‌تر به دست مشتری‌هایی می‌رسد که کشورهايشان از ارز بریکس استفاده نمی‌کنند. به‌عنوان مثال، اگر بخواهیم کالایی به اروپا صادر کنیم و کشورهای اروپایی ارز بریکس را تحریم کرده باشند، ما باید کالایمان را به کشوری صادر کنیم که حاضر باشد با ارز بریکس معامله کند و آن کشور کالا را با ارزهایی مانند یورو و دلار به کشورهای اروپایی بدهد. این واسطه‌گری باعث می‌شود که قدرت فروش ما پایین بیاید و مزیت قیمتی ما کاهش پیدا کند؛ اما در معامله با کشورهای عضو بریکس مانند هند،

روسیه، چین و برزیل که جمعیت زیادی را شامل می‌شوند، می‌توانیم تا حدودی منافعمان را تأمین کنیم ولی نباید به این کشورها وابسته و محدود شویم.

۳-۶ حضور بی‌تأثیر ایران در پیمانهای اقتصادی

بهبود روابط سیاسی با دیگر کشورها، چه به صورت دوجانبه و چندجانبه و چه در قالب عضویت در پیمان‌های سیاسی و اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی، اگرچه به خودی خود اقدام خوبی است، فقط شرط لازم برای تحقق بهبود اقتصادی کشور بوده و نمی‌تواند به‌تنهایی راهگشا شود. شرط کافی برای استفاده از مواهب حاصل از بهبود روابط سیاسی با دیگر کشورها و عضویت در پیمان‌های اقتصادی، در دسترس بودن بستر نرم‌افزاری تجارت بین‌المللی است که متأسفانه در حال حاضر از سویی به دلیل تحریم بانکی که به کشور تحمیل شده و عدم‌پذیرش کنوانسیون اقدام مالی FATF توسط نهادهای قانون‌گذار از سوی دیگر، امکان تحقق آن فراهم نیست. بدیهی است تلاش‌های به عمل آمده برای عضویت ایران در کشورهای بریکس که اخیراً نیز با جدیت مورد پیگیری دولت قرار گرفته است صرفاً در حد حرف باقی مانده و نتیجه‌ای نخواهد داشت؛ چرا که شرط کافی برای اثربخش بودن در چنین پیمان‌هایی همچنان نادیده گرفته شده است.

۴ زمینه همکاری‌های دیجیتال در بریکس

موارد زیر به توسعه اقتصاد دیجیتال کشورهای عضو بریکس کمک خواهد کرد:

- همکاری: به اشتراک‌گذاری دانش و نوآوری مشترک بین کشورهای BRICS می‌تواند توسعه دیجیتال را تسریع و چالش‌های مشترک را برطرف کند.
- سرمایه‌گذاری در زیرساخت: سرمایه‌گذاری در دسترسی به اینترنت قابل اعتماد و مقرون به صرفه، به ویژه در مناطق دورافتاده، برای رشد دیجیتال فراگیر بسیار مهم است.
- توسعه مهارت‌ها: برنامه‌های آموزشی باید نیروی کار را به مهارت‌های دیجیتالی مورد نیاز برای اقتصاد در حال توسعه مجهز کند.
- سیاست و مقررات: دولت‌ها باید یک محیط نظارتی ایجاد کنند که ضمن تضمین رقابت منصفانه، حمایت از مصرف‌کننده و امنیت داده‌ها، نوآوری را نیز تقویت کند.
- با استفاده از پتانسیل عظیم اقتصاد دیجیتال، کشورهای بریکس می‌توانند شکوفایی اقتصادی و پیشرفت اجتماعی بالاتر را تجربه کنند.
- با نگاه به استراتژی بریکس برای مشارکت اقتصادی ۲۰۲۰-۲۰۲۵ و سایر ابتکارات استراتژیک، کشورهای بریکس می‌توانند همکاری‌های دیجیتالی را در زمینه‌های زیر افزایش دهند: [۲]

۱. پر کردن شکاف دیجیتال

- تبادل اطلاعات در مورد سیاست‌های سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های دیجیتال
- تأمین مالی پروژه‌های زیرساخت دیجیتال از طریق بانک توسعه
- ترویج سواد دیجیتال، ارتقاء مهارت شرکت‌های کوچک و حمایت از کسب‌وکارهای دیجیتال متعلق به زنان

۲. بحث‌های حاکمیت دیجیتال پیشرفته

- مشارکت فعال در بحث‌های حاکمیت دیجیتال در مجامع مختلف بین‌المللی، به ویژه در مورد حاکمیت داده و خط‌مشی رقابتی

- حمایت از پر کردن شکاف دیجیتال در سطح بین‌المللی به‌طور مشترک

۳. بهبود اندازه‌گیری اقتصاد دیجیتال

- تبادل منظم بین ادارات آمار ملی و به اشتراک‌گذاری به موقع داده‌ها
- حمایت از جریان کاری G۲۰ در مورد اندازه‌گیری اقتصاد دیجیتال
- تشویق بخش خصوصی برای مشارکت
- بحث در خصوص روش‌های جمع‌آوری داده‌ها

۴. تسریع همکاری بخش خصوصی

- میزبانی نمایشگاه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری و رویدادهای همسان‌سازی
- انتشار اطلاعات در مورد مقررات و فرصت‌های تجاری
- ترویج همکاری بین سازمان‌های حمایت از کسب‌وکار
- تسهیل در جابجایی استعدادها و تجار میان کشورهای بریکس

۵. تسهیل توسعه و جذب فناوری‌های دیجیتال جدید

- ترویج نوآوری‌های تحقیقاتی مشترک علم/فناوری
- تقویت مبادلات بین مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاه‌ها
- حمایت از همکاری بین دانشگاه‌ها و جوامع تجاری

۵ جمع‌بندی و ارائه پیشنهادات

عضویت کشور ایران در بریکس دارای مزایای گوناگونی مانند دسترسی به سامانه پرداخت جایگزین سوئیفت، توسعه شبکه بازارهای در دسترس، دسترسی به بانک توسعه نوین در جهت گرفتن وام توسعه‌ای به جای بانک جهانی، بهره‌برداری از قدرت اقتصادی اعضا، اجرای دستورالعمل‌های بریکس به جای سیاست‌های تنظیم بازار سنتی و امکان کاهش شکاف دیجیتال با عضویت در مراکز نوآوری و توسعه اقتصاد دیجیتال تشکیل شده در بریکس است. بدیهی است که چنین مسئله‌ای صرفاً با عضویت و عدم تغییر رویکرد در سیاست‌های کلان امکان‌پذیر نخواهد بود. رقابت اعضای اصلی بریکس برای جذب کشورهای همسو، ناهماهنگی در رویکرد سیاست خارجی اعضا، منازعه هند و چین، نابرابری فاحش در قدرت اقتصادی اعضا از چالش‌های بریکس است. ایران باید به این چالش‌ها توجه کند و با رصد اوضاع بتواند عکس‌العمل مناسبی در این زمینه نشان دهد. ایران باید توجه کند که در ضمن اینکه بازار کشورهای دیگر را از دست ندهد، در معامله با کشورهای عضو بریکس مانند هند، روسیه، چین و برزیل که جمعیت زیادی را شامل می‌شوند، منافع کسب کند ولی نباید به این کشورها وابسته و محدود شود.

با بررسی فرصت‌ها و تهدیدها، سند استراتژی بریکس برای مشارکت اقتصادی و ... راهبردهای زیر در حوزه اقتصاد دیجیتال، کریدورها، ارتباطات سیاسی و بسترهای مالی جهت ورود ایران به بریکس پیشنهاد می‌گردد:

۱. کاهش شکاف دیجیتال از طریق استفاده از منابع بانک توسعه بریکس: کشورهای عضو بریکس

می‌توانند در زمینه کاهش شکاف دیجیتال، دانش مورد نیاز در خصوص سیاست‌های سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های دیجیتال را با یکدیگر تبادل کنند و پروژه‌های زیرساخت دیجیتال را از طریق بانک توسعه جدید بریکس تأمین مالی کنند. همچنین تحقیقات مشترک علم و فناوری و تقویت مبادلات بین مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاه‌های کشورهای عضو بریکس می‌تواند سبب ارتقای وضعیت اقتصاد دیجیتال در این کشورها گردد. پیشنهاد می‌شود در وزارت ارتباطات نحوه استفاده از منابع مالی در بانک توسعه بریکس بررسی و در صورت لزوم سازوکارهای لازم طراحی گردد.

۲. تسریع در راه‌اندازی کریدور شمال - جنوب: ایران باید بتواند واسطه اقتصادی خوبی برای اتصال

میان اعضای این گروه علی‌الخصوص روسیه باشد و کریدور شمال-جنوب که بستری برای انتقال داده و همچنین انتقال کالا و تسهیل تجارت الکترونیک است، در این موقعیت اهمیت بسیار خواهد یافت. با توجه به اینکه کریدورهای رقیب کریدور شمال-جنوب ایران نظیر کریدور «جاده توسعه» عراق به ترکیه (جاده ابریشم عراق) که در واقع ایران را از اتصال ترکیه و اروپا به کشورهای خلیج فارس به نوعی کنار می‌زند با سرعت زیادی در حال تکمیل است، پیشنهاد می‌شود ایران با استفاده از فرصت عضویت در بریکس، به تکمیل کریدور شمال-جنوب اهتمام ورزد.

۳. **حل و فصل موانع پولی و غیر پولی موجود:** شرط کافی برای اثر بخش بودن عضویت در پیمان‌های اقتصادی و تحقق بهبود اقتصادی کشور، در دسترس بودن بستر نرم‌افزاری تجارت بین‌المللی است که متأسفانه در حال حاضر از سویی به دلیل تحریم بانکی که به کشور تحمیل شده و عدم پذیرش کنوانسیون اقدام مالی FATF توسط نهادهای قانون‌گذار از سوی دیگر، امکان تحقق آن فراهم نیست. بدیهی است تلاش‌های به عمل آمده برای عضویت ایران در کشورهای بریکس که اخیراً نیز با جدیت مورد پیگیری دولت قرار گرفته است صرفاً در حد حرف باقی مانده و نتیجه‌ای نخواهد داشت.
۴. **طراحی چارچوب سنجش اقتصاد دیجیتال:** نظر به اهمیت موضوع سنجش اقتصاد دیجیتال در مقیاس ملی و بین‌المللی و با توجه به اقدامات مهم انجام شده در سطح بین‌الملل، از جمله ارائه یک چارچوب مشخص برای سنجش اقتصاد دیجیتال توسط کشورهای عضو G۲۰، پیشنهاد می‌شود کشورهای عضو بریکس نیز برای سنجش اقتصاد دیجیتال سازوکاری طراحی کنند و در خصوص بهترین روش‌های جمع‌آوری داده، شاخص‌های مورد نیاز و امثال آن با یکدیگر همکاری و تبادل اطلاعات نمایند.
۵. **کنشگری فعال ایران در مراکز مهم توسعه اقتصاد دیجیتال در بریکس:** عضویت در مراکز مهم توسعه اقتصاد دیجیتال در بریکس مانند مرکز نوآوری برای مشارکت در انقلاب صنعتی جدید، سایر بریکس، فروم بریکس دیجیتال ۲۰۲۲، شبکه نوآوری بریکس، گروه‌های کاری بریکس در زمینه علم، فناوری، نوآوری و مشارکت کارآفرینی به تقویت اقتصاد دیجیتال و آشنایی با بهترین شیوه‌ها و سیاست‌های توانمندسازی که در کشورهای بریکس اجرا می‌شود و شبکه‌سازی میان اکوسیستم نوآوری منجر می‌شود. همچنین با مشارکت فعال در بحث‌های حاکمیت دیجیتال به‌ویژه در مورد حاکمیت داده و خط‌مشی رقابتی می‌توان در کاهش شکاف دیجیتال نقش پررنگ‌تری ایفا کرد. از دیگر موارد مزایای حضور در بریکس، تسهیل دسترسی به نمایشگاه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری، اطلاعات در مورد مقررات و فرصت‌های تجاری، تسهیل توسعه و جذب فناوری‌های دیجیتال جدید، ترویج نوآوری‌های تحقیقاتی مشترک علم یا فناوری، تقویت مبادلات بین مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاه‌ها و حمایت از همکاری بین دانشگاه‌ها و جوامع تجاری خواهد بود.

۶ مراجع

^۱ <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-arabia-considering-brics-membership-sources-۲۰۲۴-۰۱-۱۸/>

^۱ International Trade Centre. *BRICS Digital Economy Report ۲۰۲۲*. ITC, Geneva.

^۱ <http://www.brics.utoronto.ca/docs/۲۰۲۰-strategy.html>

^۱ مرکز پژوهش‌های مجلس، تأملی در ماهیت گروه بریکس و روابط آن با جمهوری اسلامی ایران فرصت‌ها و چالش‌ها، شهریور ۱۴۰۲، تهران.

^۱ <https://www.tehranpayment.com/blog/everything-about-swift-network/>

^۱ مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، عضویت ایران در بریکس، تیر ۱۴۰۲، تهران.

^۱ مرکز پژوهش‌های مجلس، بریکس؛ تاریخچه، کارکرد و ملاحظات الحاق ایران به این گروه، ۱۴۰۱، تهران.

^۱ <https://en.bitcoinsistemi.com/brics-alliance-led-by-russia-announced-it-will-create-a-blockchain-based-payment-system/>

^۱ <http://www.bricspic.org/En/Pages/Home/AboutDetail.aspx?rowId=۱&classId=۹>

^۱ <https://aim.unido.org/unido-strengthens-ties-with-brics-at-۵th-brics-partnir-forum-showcasing-ai-and-industrial-competencies/>

^۱ <http://www.bricspic.org/En/Pages/Home/NewsDetail.aspx?rowId=۳۷۱>

^۱ <https://cyberbrics.info/>

^۱ <https://cyberbrics.info/digital-brics-forum-۲۰۲۲/>

^۱ <https://brics۲۰۲۳.gov.za/wp-content/uploads/۲۰۲۳/۰۷/Enabling-Framework-for-the-Innovation-BRICS-Network-iBRICS-Network-۲۰۱۹.pdf>

^۱ <https://brics۲۰۲۱.gov.in/brics/public/uploads/docpdf/getdocu-۶۷.pdf>

^۱ <https://www.eghtesadnews.com/fa/tiny/news-۵۹۸۱۲۴>

^۱ <https://donya-e-eghtesad.com/fa/tiny/news-۴۰۱۰۶۰۱>

نشانی: تهران، انتهای کارگر شمالی، پژوهشگاه
ارتباطات و فناوری اطلاعات، معاونت پژوهش و
توسعه ارتباطات علمی

تلفن: ۰۲۱-۸۸۶۳۰۳۵۵

نمابر: ۰۲۱-۸۸۶۳۰۳۵۶